

BRAČNA I OBITELJSKA SITUACIJA STARIH SLIJEPIH OSOBA U HRVATSKOJ

ZORAN ŠUČUR

primljeno: svibanj '98.

prihvaćeno: prosinac '98.

Namjera je u ovom radu bila istražiti osnovna obilježja bračne i obiteljske situacije starih slijepih osoba u Hrvatskoj, kao i njihovu percepciju vlastitog obiteljskog položaja. Osim toga, željelo se ustanoviti da li se pojedini dijelovi populacije starih slijepih osoba statistički bitno razlikuju u svom bračnom i obiteljskom statusu s obzirom na varijable spola, dobi, mjesta prebivanja i vremena nastanka oštećenja vida. U tu svrhu provedeno je anketno istraživanje na uzorku od 174 ispitanika s područja cijele Hrvatske. Uzorak je odabran među slijepim osobama treće životne dobi koje su članovi Hrvatskog društva slijepih i imaju oštećenje vida u zakonski određenim granicama. Na obiteljskom planu stare slijepice osobe se susreću sa sličnim problemima kao i općenito staračka populacija. Značajan problem za ovu skupinu predstavlja gubitak bračnog partnera i samački život. U ovoj dobnoj kategoriji život u braku se pojavljuje kao jedna vrsta povlastice. S procesom starenja rapidno se smanjuje broj ispitanika koji živi u potpunim obiteljima, tj. sa supružnikom i djecom. Za slijepice osobe izdvajanje iz domicilne sredine je teže nego za stare osobe koje nisu slijepice, budući da se slijepice osobe moraju koristiti u dnevnom funkcioniranju nevizualnim tehnikama. Stare slijepice osobe imaju uvelike pozitivan stav prema vlastitoj obitelji, ali nisu općenito zadovoljne ulogom starih ljudi u obiteljskom procesu odlučivanja. Uz pomoć analize varijance ustanovljeno je da ispitanike najviše diferenciraju varijable spola i dobi. Problemi starih slijepih ljudi uglavnom se manifestiraju kao problemi starih slijepih žena. Promjene u obiteljskoj strukturi imale su najviše odraza na položaj starih ljudi. Stupanj nezavisnosti stare slijepice osobe ovisit će značajno o obiteljskim odnosima i izgrađenosti "potporne mreže" između generacija. Odvojeno življenje starih slijepih osoba od njihove djece ne mora značiti njihovu otuđenost od obitelji.

Ključne riječi: stare slijepice osobe, bračno stanje, obiteljska situacija

UVOD

U posljednjim desetljećima zbivaju se dramatične promjene u demografskoj strukturi velikog broja društava. Starenje stanovništva, rast prosječnog životnog očekivanja i smanjenje fertiliteta su procesi koji su evidentni na svjetskoj razini, a posebice na razini najrazvijenijih zemalja (World Bank, 1994). Pretpostavlja se da će u svijetu do 2030. biti 1.4 milijarde starijih od 60 godina. Stalno povećavanje udjela stanovništva starije dobi postavlja značajne probleme kako pred društvo tako i pred ovu dobnu kategoriju. Uslijed društvenih i ekonomskih promjena značajno se izmijenilo neposredno socijalno okruženje starijih generacija. Gotovo su se raspale tradicionalne obiteljske i socijalne mreže koje su pružale sigurnost ostarjelim članovima društva. S druge strane, pojedini formalni sustavi za pružanje potpore starijim osobama dospjeli su u krizu zbog eskalirajućih

troškova i nisu u mogućnosti pružiti adekvatnu zaštitu starima. Poznato je iz studija u razvijenim zemljama da izdaci za osnovne socijalne programe starih u prosjeku skoro za tri puta nadmašuju takve izdatke za mlade (prema Akrap, 1995:316).

Iako Hrvatska ne spada u krug najrazvijenijih zemalja, ona se je po demografskim trendovima uvelike njima približila. Prema popisu stanovništva iz 1991. Hrvatska je imala 13,1% stanovništva starijeg od 65 godina (Statistički ljetopis, 1993:58). Demografsko starenje ima značajnih implikacija na ukupni položaj starih osoba u našem društvu. Pogoršava se općenito kvaliteta života starijih osoba (značajan pad materijalnog položaja, ali i smanjenje kvalitete socijalnih, zdravstvenih i drugih usluga).

* Mr.sc. Zoran Šučur asistent je na Studijskom centru socijalnog rada, Nazorova 51, 10 000 Zagreb

Unutar populacije starih postaje sve brojnija skupina slijepih osoba ili općenito osoba s vizualnim oštećenjima. Mada stari ljudi čine značajan dio slijepih, većina istraživanja u ovom području bila je orijentirana na djecu i odrasle. Moglo bi se reći da je do sredine 60-ih godina u svijetu malo pažnje poklanjano starim slijepim osobama. Međutim, statistike pojedinih zemalja su već prije nekoliko desetljeća predviđale da će se broj starijih osoba s težim vizualnim oštećenjima također dramatično povećavati u budućnosti (Lowman, Kirchner, 1979). Početkom osamdesetih godina SAD su imale oko 5 milijuna osoba starijih od 55 godina koje su bile slijepi ili imale teže vizualno oštećenje. To znači da je svaka osma osoba iznad 55 godina imala teže vizualno oštećenje (koje je povezano s raznim poteškoćama u dnevnom funkcioniranju). Što je starija dobna skupina to je veći broj slijepih osoba u njoj. Tako, svaka četvrta osoba u SAD iznad 85 godina ima teže oštećenje vida. Dok je 1977. u SAD bilo 25% starih osoba s vizualnim oštećenjima u dobi iznad 85 godina, u 2000. će ih biti oko 36% (Jacobs, 1984:155). Slični trendovi su navlastiti i za druge zemlje. Primjerice, u Velikoj Britaniji 66% od ukupnog broja osoba s vizualnim oštećenjima nalazi se u dobi iznad 75 godina ili drugim riječima, svaka peta osoba iznad 75 godina ima oštećenje vida. Poznato je da su vizualna oštećenja uobičajena među starijim osobama zbog određenih bolesti koje su povezane sa samim procesom starenja. Stoga, oni koji su izgubili vid u starijoj dobi možda čine i posebnu skupinu (za koju su svojstveni i specifični problemi).

Hrvatska također bilježi povećanje broja starih među slijepim osobama (Pinoza-Kukurin, 1995). Međutim, u Hrvatskoj gotovo da i nema istraživanja koja se bave slijepim osobama u trećoj životnoj dobi. Ova kategorija starih se suočava ne samo s problemima adaptacije na novi način života uslijed napuštanja profesionalnog svijeta, nego i s teškoćama funkcioniranja koje su izazvane gubitkom vida. Posebice se to tiče

onih koji su vid izgubili postupno, sa starenjem. Gubitak vida je posebno značajan onda kada zahtijeva razvoj nevizualnih tehnika funkcioniranja, kako bi se zadržala nezavisnost u svakodnevnom životu. Isto tako, gubitak vida u starosti traži od stare osobe da se prilagodi na novu činjenicu, ali ne samo od nje nego i od osoba s kojima živi. Nije nepoznato da postoje brojna pogrešna shvaćanja i "mitovi" kako o starosti tako i o sljepoći.

Nas zanima prvenstveno obiteljski aspekt života starih slijepih osoba. U kojoj mjeri je obiteljska situacija starih slijepih osoba slična situaciji onih starih ljudi koji nisu slijepi? Može se pretpostaviti da će promjene u obiteljskim strukturama i oblicima imati slične posljedice za obje skupine. (No, i ovdje treba spomenuti da je učinjeno relativno malo na ispitivanju problema starih slijepih osoba koji su vezani za obitelj. Postoji literatura koja proučava obiteljsku dinamiku u koju su uključeni stari, ali ne specifično vezano za problem sljepoće.) Obitelj je sustav u kojem živimo, mijenjamo se i umiremo. Sve generacije crpe određene "pogodnosti" iz obiteljskih odnosa. Te pogodnosti uključuju pružanje potpore u razdobljima ožalošćenosti, jačanje intergeneracijskih spona, razvoj osobne perspektive glede života, ali i smrti. Posebno su stariji (nemoćniji) ovisni o obitelji jer im pruža osjećaj pripadanja i povezanosti sa širim društvom. Obitelj ostaje ključni čimbenik čak i za one stare ljude koji nemaju oštećenja i koji su se uspješno prilagodili na potrebne promjene, socijalne uloge, odnose i emotivne zahtjeve. Problemi starih imaju bitan utjecaj na obitelj i ukupnu srodničku mrežu. Za igranje društvenih uloga vrlo važno je samopoštovanje. Članovi obitelji su značajan čimbenik u potvrđivanju ili negiranju samopoštovanja drugih članova. Tako u slučaju gubitka vida, razumijevanje sljepoće od strane drugih članova obitelji doprinijet će nezavisnosti starije osobe i kohezirati obiteljsku jedinicu. Iz navedenoga proizlazi da su promjene u obitelji mogle imati najdalekosežnije učinke po stare (slijepi) osobe.

U modernom društvu zbile su se duboke promjene u strukturi i oblicima obiteljskog života (Puljiz, 1995; Kregar, 1994). Najznačajnija promjena s aspekta položaja starih u obitelji bila je transformacija proširene porodice u nuklearnu obitelj. Proširena porodica (koja je obuhvaćala tri i više generacija) i drugi tradicionalni oblici srodničkih mreža koji su pružali potporu starima stalno slabe. U proširenoj porodici priznavao se red starosti, žrtvovala individualnost i samostalnost radi sigurnosti i topline zajednice (Kregar, 1994:220). Nekad se briga za stare smatrala svetom dužnošću. Mnogi autori ističu da je početkom ovog stoljeća većina starih predstavljala glavu kućanstva, a ne ovisnog člana u kući svoje djece ili unuka. Ranije su djeca znatno češće živjela sa svojim ostarjelim roditeljima. Tako je 1900. godine u SAD 42% oženjenih starih ljudi živjelo u istom kućanstvu s jednim ili više neoženjene djece, dok je 1970. samo 10% živjelo sa svojom djecom. Broj starih koji žive sami ili samo sa svojim supružnicima porastao je s 20% u 1900. na 75% u 1975. godini (Eyde, Rich, 1983:16). Trend je da stari ljudi, bili oženjeni ili ne, žive u vlastitom kućanstvu. Krajem 70-ih u SAD je svaki sedmi muškarac u dobi preko 65 godina živio sam, dok je broj takvih među ženama iznad 65 godina gotovo 1/3 (Eyde, Rich, 1983:16). U Njemačkoj samo 20% starih živi s mlađim srodnicima. Veliki je broj starih ljudi koji se nalaze u statusu udovištva, osobito među ženama. U dobi iznad 65 godina žene su tri puta češće u statusu udovištva nego muškarci. Ovo podrazumijeva da su žene mnogo češće izložene samačkom životu nego muškarci. U SAD je 1987. godine 15.6% muškarca iznad 65 godina živjelo samo, dok je među ženama iznad 65 godina taj udio 40.9% (Neubeck, 1991:319). Porast broja samačkog života u starosti neki autori nazivaju procesom "singularizacije" (Tokarski, 1993). Generacije žive same, članovi svake generacije nastoje biti neovisni od drugih. Obiteljski život između generacija odvija se "na daljinu". Govori se o "intimnosti na daljinu", koja je za neke autore sa-

mo eufemizam za trenutačnu društvenu otuđenost starih. Međutim, ima i onih autora koji ne idealiziraju proširenu porodicu, smatrajući da je istina znatno složenija (Jones, Tepperman, Wilson, 1995).

Cilj rada je bio analizirati karakteristike obiteljske i bračne situacije slijepih osoba treće životne dobi, te njihove percepcije društvenog i obiteljskog statusa starih osoba u sadašnjem trenutku. Osim toga, namjera je bila ustanoviti da li se slijepe stare osobe razlikuju glede svoje obiteljske situacije s obzirom na varijable spola, dobi, vremena nastanka oštećenja vida i mjesta prebivanja.

METODE

Uzorak se sastojao od 174 ispitanika koji su slučajnim izborom odabrani među članovima Hrvatskog saveza slijepih. Ispitanici su bili u dobi od 55 i više godina te su imali oštećenje vida u zakonski definiranim granicama. Uzorak također odražava teritorijalni ustroj Hrvatske, što znači da je poduzorak za svaku županiju također odabran slučajnim putem. Broj ispitanika u uzorku čini oko 5% od ukupne populacije starijih od 55 godina koji su registrirani u Hrvatskom savezu slijepih.

Prema spolnoj strukturi, u uzorku je bilo 88 ispitanika ženskog i 96 ispitanika muškog spola. U dobi od 55-64 godine bilo je 65 ispitanika, od 65-74 godine 55 ispitanika, dok je 54 ispitanika imalo preko 75 godina. Kod 114 ispitanika gubitak vida se dogodio u razdoblju od rođenja do 54 godine, a kod 57 ispitanika u vremenu nakon 55 godina.

Kao donja granica treće životne dobi uzeta je 55. godina, iako se kao demografski kriterij starosti uzima 60. ili 65. godina. Odlučili smo se za 55. godinu polazeći od toga da slijepe osobe nešto ranije odlaze u mirovinu i postaju profesionalno neaktivne i s druge strane, radi usporedbe s nekim međunarodnim istraživanjima u kojima se koristi ista ova dobna granica.

U svrhu istraživanja konstruiran je poseban anketni upitnik, a samo terensko ispitivanje provedeno je u ljeto 1995. godine.

Uz deskriptivne statističke pokazatelje, razlike između skupina ispitanika s obzirom na pojedine varijable ispitane su uz pomoć analize varijance (SPSS program). Razlike su smatrane statistički značajnima ukoliko je razina značajnosti $p \leq 0.05$.

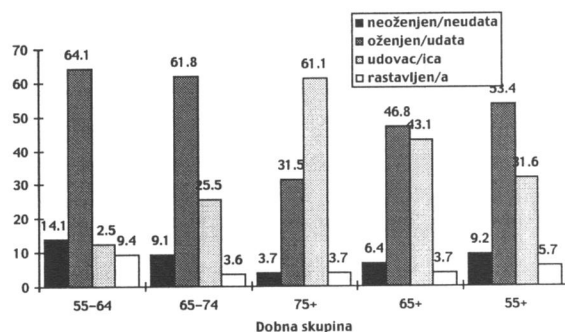
REZULTATI I RASPRAVA

Bračno stanje i obiteljska situacija

Iz podataka koji se odnose na bračno stanje vidljivo je da se s godinama smanjuje broj oženjenih osoba (Dijagram 1). Manje od 50% starih slijepih osoba koje imaju 65 i više godina je oženjeno. Također se značajno povećava broj udovištva u starijim dobnim skupinama. U dobi iznad 75. godine skoro za dvostruko je veći broj udovaca/ica nego oženjenih/udanih. Budući da broj razvoda nakon 65. godine ostaje nizak i konstantan, jasno je da povećanje udjela starih osoba koje ne žive u braku proizlazi iz povećane smrtnosti bračnog partnera. Broj nikad oženjenih/udanih se smanjuje, što možda može biti i odraz različitog trajanja života između onih koji su živjeli i onih koji nisu živjeli u bračnoj zajednici. Prema tome, specifična bračna situacija starijih dobnih skupina rezultat je prvenstveno biološkog procesa starenja. Brak je vrlo značajan za ljude u poznim godinama, on za starije osobe ima uglavnom tri važne funkcije: pruža intimnost, međuovisnost i osjećaj pripadanja (Gilford, 1994). Stare (slijepe) osobe koje žive u braku predstavljaju, takoreći, povlašteni dio staračke populacije. Brakovi u starijoj dobi su rijetki, a također su rijetke ponovne udaje/ženidbe rastavljenih osoba ili udovaca/ica. Zato je gubitak partnera za stare osobe mnogo teži nego za mlađe ljude. Procjene govore da u SAD starije osobe čine oko 1% svih mladenki i oko 2% svih mladoženja (Gilford, 1994:149). Bračno partnerstvo starima osigurava emotivnu podršku, veću integritetnost u socijalne mreže, često bolji materijalni i socijalni status. Starije osobe koje imaju bračnog partnera manje su ranjive na osobne ili društvene lomove, u odnosu na

udovce/ice ili rastavljene. Brak je vrlo poželjan status u staračkoj dobi (poželjniji nego u mlađim dobnim kategorijama), a ako se još radi o "sretnom braku", onda ga stari smatraju jednim od najvažnijih aspekata života (Gilford, 1994). Spomenimo da se podaci o bračnom stanju starih slijepih osoba koje imaju 65 i više godina ne razlikuju bitno od podataka za ukupnu staračku populaciju (Defilipis, Havelka, 1984; Neubeck, 1994).

Dijagram 1. Bračni status prema dobnim skupinama (%)

Pored bračnog statusa, za stare slijepo osobe je bitno pitanje s kime žive u zajedničkom kućanstvu (ako žive u vlastitoj kući). Drugi članovi obitelji (poglavito djeca) mogu biti iznimno važni za životno funkcioniranje osobito onih starih osoba koje osim vizualnih oštećenja imaju i neke kronične bolesti, što znatno ograničava njihovo fizičko kretanje. Njima je bez pomoći teško izaći izvan kuće ili obavljati najjednostavnije poslove kao što su kupovina, priprema jela, pospremanje kuće i slično. Što su stari ljudi ovisniji, to im je potrebna veza s mlađim članovima obitelji. "Nuklearizacija obitelji" ne pruža starijim (slijepim) osobama potrebnu sigurnost i može biti povod za njihovu institucionalizaciju. Neki smatraju da je najstarije članove društva najbolje smjestiti u domove i slične institucije gdje će dobiti specijalističku pomoć. Međutim, većina starih želi ostati u svojoj kući. Odlazak u novu sredinu često je uznemirujući za stare, a osobito za slijepo osobe. Starije slijepo osobe uglavnom poznaju svoju kuću i njenu okolinu. K tome, imaju slobodu da stvari u kući rasporede onako kako žele. No, prepuštanje starih institucionalnoj skrbi često je

rezultat suvremenog načina života. Još početkom osamdesetih godina UN preporučuju da se obitelj osposobi za skrb o starima. U tu svrhu ističu se sljedeće mjere: jačanje ekonomskog položaja obitelji, izbjegavanje odvajanja starih od djece i unuka te smanjenje opterećenja koje imaju mlađi članovi obitelji glede skrbi za stare (Izazovi starosti, 1984). O tome koji su tipovi životnih aranžmana karakteristični za stare slijepe osobe govori Tablica 1.

Moguće je zamijetiti nekoliko trendova u životnim oblicima starih slijepih osoba. S procesom starenja rapidno se smanjuje broj ispitanika koji žive u "potpunoj obitelji", koja uključuje supružnika i djecu (a možda i unuke). U dobi iznad 75 godina broj takvih je manji od 10%. S druge strane, vidljivo je povećavanje broja slijepih starih osoba koje žive s djecom bez supružnika. U dobi iznad 65 godina 31.2% ispitanika živi s vlastitom djecom (bilo sa ili bez supružnika). Iako to nije zadovoljavajuće, treba reći da u najrazvijenijim zemljama broj osoba starijih od 65 godina koje žive s djecom ili obitelji kreće se uglavnom od 7-16% (World Bank, 1994:64). Broj ispitanika koji živi samo sa supružnikom najveći je u dobnoj skupini od 65-74 godine, a zatim kasnije značajno opada vjerojatno uslijed povećane smrtnosti partnera. Međutim, zabrinjavajući je trend da sa starenjem stalno raste broj slijepih osoba koje žive same. Kada bismo zbrojili kategoriju onih koji žive sami i kategoriju onih koji žive samo sa supružnikom, onda proizlazi da više od 54% ispitanika starih 65 i više godina živi

samačkim životom ili samo sa supružnikom. Inače, u poduzorku starijih od 65 godina, 66% ispitanika živi samački ili s jednom osobom, dok ostali žive s dvije i više osoba. Postotak starih slijepih osoba (iznad 65 godina) koje žive same nešto je manji od postotka općenito starih osoba koje žive same u najrazvijenijim zemljama, a koji iznosi između 30-40%. Bez obzira na to, znatan broj starih osoba s vizualnim oštećenjima živi samačkim životom. Ova kategorija starih slijepih osoba najviše je izložena socijalnoj izolaciji i vjerojatno se češće suočava sa siromaštvom i problemima osiguranja materijalne egzistencije.

Od ukupnog broja ispitanika (55 i više godina) koji žive sami, njih preko 54% živi takvim životom dulje od 11 godina, a 37.1% živi samački dulje od 21 godine. Kada bismo željeli dati profil stare slijepe osobe koja živi sama, onda se radi uglavnom o ženama koje su u statusu udovištva, podjednako se nalaze u svim dobnim skupinama, većina živi samački dulje od 10 godina, ogromna većina živi u većim ili manjim gradskim naseljima te 2/3 je izgubilo vid prije 55. godine. Da bi starija slijepa osoba uopće mogla živjeti sama, ona mora postići određenu samostalnost i nezavisnost, a zato je potrebno vrijeme. Ne iznenađuje podatak da samo 11.4% starih slijepih osoba koje žive same stanuje u seoskim naseljima. To vjerojatno upućuje na činjenicu da se u seoskoj sredini još uvijek zadržala proširena porodica i da šire srodničke mreže imaju značajnu ulogu u potpori starima.

Tablica 1. Životni aranžmani starih slijepih osoba (%)

Živi:	Dobna skupina				
	55-64	65-74	75+	65+	55+
samo sa supružnikom	26.2	41.9	20.4	31.2	29.3
sa supružnikom i djecom	38.5	20.0	9.3	15.6	24.1
s djecom bez supružnika	7.7	9.1	24.1	15.6	12.6
s rođacima	4.6	3.6	3.7	3.7	4.0
s drugim osobama	6.2	3.6	14.8	9.2	8.0
sa supružnikom i rođacima/ s djecom i rođacima	1.5	1.8	1.8	1.8	1.7
sam	15.4	20.0	25.9	22.9	20.1
Ukupno	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Koji su razlozi da ovako značajan broj starih slijepih osoba živi sam? Od ukupnog broja ispitanika koji žive sami (35), 42.9% navodi "neke druge razloge" (s tim da oko polovicu u ovoj kategoriji čine neoženjeni, dakle oni koji nemaju djece ni supružnika). Zatim, 34.3% ističe da je to bila njihova želja ili želja i njih i njihove djece (iako je bilo mjesta u stanu njihove djece), 8.6% ispitanika živi samački jer su im djeca otišla u drugo mjesto, 2.9% navodi da je bilo mjesta u stanu djece, ali su djeca tako željela, dok 11.4% navodi da nije bilo mjesta u stanu njihove djece (usp. Živković, 1973:119). Problem samačkog života starih slijepih osoba rezultat je djelomice i objektivnih okolnosti. Kada zbrojimo ispitanike koji nisu oženjeni, zatim one čija su djeca otišla u drugo mjesto te ispitanike za koje nije bilo mjesta u stanu djece, onda proizlazi da su kod 40% ispitanika koji žive sami neki objektivni čimbenici uzročnici samačkog života. Treba reći da samački život ne mora uvijek značiti i osamljenost (Tournier, 1980:107). Jedno je međunarodno istraživanje pokazalo da su se stari ljudi u Danskoj osjećali najmanje usamljenima (u odnosu na stare u Velikoj Britaniji, SAD, Poljskoj), makar je samo 18% živjelo u obitelji svoje djece, i to iz razloga što su njihovi kontakti s djecom bili česti ili su djeca živjela u njihovoj blizini (prema Nenadović, 1988:99)

Općenito se može reći da vrlo mali broj starih slijepih osoba živi u velikim obiteljima. Dok prosječna hrvatska obitelj broji 3.1 člana (Kregar, 1994:221), prosječna obitelj stare slijepice osobe iznosi 1.8 članova. Od ukupnog broja ispitanika, njih 2.8% živi u kućanstvima koja broje više od 6 članova, a samo 16% živi u kućanstvima koja imaju 4 i više članova.

Često se stare ljude opisuje kao jedinstvenu demografsku skupinu. Time se olako prelazi preko varijacija koje su prisutne u staračkoj populaciji. Iskustvo starenja nije istovjetno za sve stare ljude. Nesumnjivo je da "životne šanse" starih ovise o različitim demografskim i socijalnim čimbenicima. Da

li se pojedini segmenti populacije starih slijepih osoba razlikuju u pogledu bračne i obiteljske situacije? U tu svrhu je upotrijebljena jednosmjerna analiza varijance. Iz Tablice 2. razvidno je da postoje statistički značajne razlike između spolova s obzirom na bračni status i sljedeće obiteljske aranžmane: da li živi ispitanik samo sa supružnikom, da li živi sa supružnikom i djecom te da li živi sam. Znatno je veći broj oženjenih muškaraca nego udanih žena, te s druge strane, ima puno više udovica nego udovaca. U dobi iznad 65 godina tri puta je više oženjenih muškaraca nego udanih žena i tri puta je više udovica nego udovaca. Konkretno, oženjenih muškaraca u dobi iznad 65 godina ima 69.1%, a udovaca 21.8%, dok je udanih žena iznad 65 godina 24.1%, a udovica 64.8%. Ove razlike se rezultat, prije svega, činjenice da žene u prosjeku žive duže od muškaraca. Stariji su muškarci u povoljnijem položaju glede ženidbe jer imaju znatno šire "bračno tržište" s kojeg mogu izabrati partnera, a osim toga, treba spomenuti tendenciju da se muškarci žene osobama mlađima od sebe. Stariji muškarci imaju nekoliko puta veću vjerojatnost da se (ponovo) ožene, nego starije žene da se (ponovo) udaju. U našem istraživanju nemamo podataka o tendenciji starih slijepih žena i muškaraca da se (ponovo) udaju ili žene.

Također, starije slijepice žene u odnosu na starije slijepice muškarce rjeđe žive sa supružnikom ili supružnikom i djecom. S druge strane, žene češće žive samačkim životom. Razlike u životnom očekivanju imaju za posljedicu veću stopu mortaliteta među starijim muškarcima. Ovdje se događa izvjesni paradoks. Uglavnom se prihvaća teza da su žene u nepovoljnijoj socijalnoj poziciji nego muškarci (Hess, 1994). Međutim, jedna od rijetkih povlastica koju imaju žene u odnosu na muškarce, a to je dulje trajanje života, ponekad "radi" protiv njih samih. Budući da nadžive supruga, veća je vjerojatnost da duže vrijeme budu izložene samoći i socijalnoj izolaciji. Proizlazi da se problem osamljenosti u starosti pokazuje

Tablica 2. Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji ispitanika s obzirom na spol

Varijabla	X_m	X_z	F-omjer	p
Bračni status	2.17	2.53	11.22	.00*
Broj osoba s kojima živi	1.98	1.54	3.13	.06
Da li živi samo sa supružnikom	1.44	1.17	15.50	.00*
Da li živi sa supružnikom i djecom	1.31	1.15	6.61	.01*
Da li živi s rođacima	1.03	1.09	2.35	.10
Da li živi s nekim drugim osobama	1.05	1.11	1.92	.14
Da li živi sam	1.12	1.30	8.88	.00*
Koliko dugo živi sam	4.66	4.38	2.75	.08

Tablica 3. Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji ispitanika s obzirom na dob

Varijabla	$X_{(55-64)}$	$X_{(65-74)}$	$X_{(75+)}$	F-omjer	p
Bračni status	2.17	2.24	2.65	7.68	.00*
Broj osoba s kojima živi	1.98	1.62	1.63	1.01	.36
Da li živi samo sa supružnikom	1.27	1.47	1.22	4.76	.01*
Da li živi sa supružnikom i djecom	1.39	1.18	1.09	8.51	.00*
Da li živi s rođacima	1.06	1.05	1.06	0.02	.98
Da li živi s nekim drugim osobama	1.08	1.06	1.04	2.55	.08
Da li živi sam	1.16	1.20	1.26	0.96	.38
Koliko dugo živi sam	4.64	4.49	4.43	0.60	.54

prvenstveno kao problem starih žena. Ni starije slijepice žene nisu lišene ove "povlastice" da žive duže i osamljeno.

S obzirom na dob, vidljivo je da se pojedine dobne skupine statistički značajno razlikuju u pogledu bračnog statusa te glede toga da li žive sa supružnikom odnosno supružnikom i djecom (Tablica 3). Aritmetičke sredine pokazuju da najveće razlike u pogledu bračnog statusa, kao i u pogledu toga da li ispitanici žive s djecom i supružnikom, postoje između onih koji imaju 55-64 godine i onih koji imaju preko 75 godina. U mlađoj skupini starih znatno je više onih koji su oženjeni, dok je u najstarijoj skupini starih daleko više udovaca/ica. Isto tako, "najstariji stari" se značajno razlikuju po bračnoj situaciji i od srednje skupine starih (65-74 godine). Ovi podaci donekle potvrđuju tezu da su 65. i 75. godina određene prekretnice u životu, kada se zbivaju promjene u načinu života, ali i u bračnim te obiteljskim obrascima.

Iz Tablice 4. vidljivo je da mjesto prebivanja također diferencira statistički značajno

stare slijepice osobe i to s obzirom na bračni status, učestalost i trajanje samačkog života. Posve je neočekivan rezultat da se stari slijepi ljudi sa sela i oni iz grada statistički bitno razlikuju s obzirom na bračni status. Naknadna analiza govori da je ovaj podatak posljedica nejednake spolne strukture ispitanika sa sela i onih iz grada. Dok je među ispitanicima koji žive u gradu broj žena oko 57%, dotle broj žena među ispitanicima koji žive na selu (u uzorku) iznosi nešto više od 22%. Nekoliko puta veći udio muškaraca nego žena u poduzorku starih slijepih osoba koje žive na selu rezultirao je time da se znatno veći broj ispitanika sa sela pojavio u kategoriji oženjenih osoba.

Zatim, analiza varijance potvrđuje tezu da ispitanici iz grada češće i duže žive sami nego ispitanici sa sela. Ovdje također varijabla spola ima svog upliva. Kada uspoređujemo muškarce sa sela s muškarcima iz grada te žene sa sela sa ženama iz grada, onda je za muškarce manje bitno je li žive u gradskoj ili seoskoj sredini ($F=1.42$;

$p \leq 0.20$). Iako razlika nije statistički značajna, žene iz grada imaju dosta veću vjerojatnost da žive same nego žene sa sela ($F=3.11$; $p \leq 0.07$). Na selu još uvijek egzistiraju razni oblici ekstenzivne porodice. Isto tako, u seoskoj sredini stari ljudi mogu očekivati solidarnost i pomoć susjeda i srodnika u slučaju kada nemaju djece ili kada djeca prebivaju na drugom mjestu. Prepustiti stariju (slijepu) osobu samoći i izoliranosti može značiti mrlju na savjesti cijele seoske zajednice. U gradu su srodničke mreže razbijene i izraženiji je trend među mladima prema nezavisnom stanovanju izvan roditeljske kuće.

Kad je u pitanju vrijeme gubitka vida, onda se ispitanici statistički značajno razlikuju glede bračnog statusa i glede toga žive li sa supružnikom i djecom (Tablica 5). Oni koji su izgubili vid prije 55. godine u povoljnijoj su bračnoj i obiteljskoj situaciji nego oni koji su doživjeli gubitak vida poslije 55. godine. To znači da su češće oženjeni i da češće žive sa supružnikom i djecom. Ove razlike su zapravo rezultat činjenice da

ispitanici koji su izgubili vid nakon 55. godine imaju u prosjeku i višu životnu dob, koja u pravilu znači nepovoljniji bračni i obiteljski status. Dok prosječna životna dob ispitanika koji su izgubili vid prije 55. godine iznosi 66.5 godina, oni koji su izgubili vid nakon 55. godine prosječno su stari 77.1 godinu.

Spol i dob su varijable koje najviše diferenciraju ispitanike u pogledu njihove bračne i obiteljske situacije. Iako se radi o varijablama koje predstavljaju univerzalne faktore u statusnom diferenciranju, one su posebno bitne u zadnjoj fazi životnog ciklusa. Spol i dob ostaju ključni faktori u razumijevanju bračnog i obiteljskog statusa starih slijepih osoba.

Percepcija (vlastitog) obiteljskog položaja

Prvo smo željeli ustanoviti što stare slijepice osobe misle o svojoj obitelji. U tu svrhu smo upotrijebili bateriju od 6 jednostavnih tvrdnji. Stupanj suglasnosti ispitanika sa

Tablica 4. Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji ispitanika s obzirom na mjesto prebivanja

Varijabla	X_g	X_s	F-omjer	p
Bračni status	2.41	2.17	4.23	.03*
Broj osoba s kojima živi	1.66	2.04	1.98	.13
Da li živi samo sa supružnikom	1.28	1.40	2.27	.11
Da li živi sa supružnikom i djecom	1.22	1.26	0.34	.55
Da li živi s rođacima	1.06	1.06	0.00	.99
Da li živi s nekim drugim osobama	1.07	1.09	0.20	.69
Da li živi sam	1.26	1.08	7.74	.00*
Koliko dugo živi sam	4.42	4.77	3.91	.04*

Tablica 5. Razlike u bračnoj i obiteljskoj situaciji ispitanika s obzirom na vrijeme gubitka vida

Varijabla	$X_{(-55)}$	$X_{(55+)}$	F-omjer	p
Bračni status	2.25	2.53	5.79	.01*
Broj osoba s kojima živi	1.85	1.67	0.48	.46
Da li živi samo sa supružnikom	1.28	1.35	0.88	.31
Da li živi sa supružnikom i djecom	1.31	1.11	8.82	.00*
Da li živi s rođacima	1.06	1.05	0.05	.94
Da li živi s nekim drugim osobama	1.10	1.05	0.97	.29
Da li živi sam	1.20	1.21	0.02	.99
Koliko dugo živi sam	4.48	4.60	0.41	.50

Tablica 6. Mišljenja o vlastitoj obitelji

Tvrđnje	Potpuno se slažem (%)	Uopće se ne slažem (%)	Prosjeci
Članovi moje obitelji brinu jedni o drugima	58.6	2.9	1.57
Mislim da je moja obitelj sjajna	37.9	8.6	1.92
Mogu se osloniti na svoju obitelj	59.8	8.6	1.71
Članovi moje obitelji se dobro međusobno slažu	58.6	3.4	1.58
Ponosan sam na svoju obitelj	67.8	2.9	1.44
Moja obitelj je izvor moje sigurnosti	54.6	7.5	1.72

Tablica 7. Odnos prema starim ljudima (%)

Kad sam bio mlad, stari ljudi su uživali mnogo veće poštovanje nego danas	80.3
Stari ljudi su jednako poštovani danas kao i u vrijeme moje mladosti	19.7
Danas se stare ljude poštuje više nego u vrijeme moje mladosti	0.0
Ukupno	100.0

svakom tvrdnjom bio je procjenjivan preko skale koja se sastojala od četiri modaliteta: 1. "potpuno" i 2. "uglavnom se slažem" te 3. "uglavnom" i 4. "uopće se ne slažem". U Tablici 6. prikazani su podaci koji se odnose samo na krajnje kategorije ("potpuno se slažem" i "uopće se ne slažem"), smatrajući da one najbolje odražavaju prihvaćanje pojedinih tvrdnji. Osim toga, prikazan je prosjek prihvaćanja svake tvrdnje.

Primjetan je vrlo visok stupanj slaganja sa svim tvrdnjama, izuzev s jednom. Kada se zbroje kategorije "potpuno" i "uglavnom se slažem", onda između 77-90% ispitanika ima manje ili više pozitivan stav prema svojoj obitelji. Dakle, moglo bi se zaključiti da je ogromna većina slijepih starih osoba, u većoj ili manjoj mjeri, zadovoljna s članovima svoje obitelji, premda, s druge strane, preko 20% ispitanika posve ili djelomično sumnja da se može osloniti na svoju obitelj, odnosno da svoju sigurnost može bazirati na obitelji. Ovakva (pozitivna) mišljenja prema vlastitoj obitelji mogu biti posljedica prošlih i sadašnjih iskustava te budućih projekcija. Članovi vlastite obitelji uvijek pobuđuju ugodna sjećanja i intenzivne osjećaje pa čak i kad obiteljski odnosi mogu biti i bolji. Ako starija osoba i nije trenutno zadovoljna s članovima obitelji, ona ipak očekuje da se, prije svega, može obratiti pripadnicima svoje obitelji. Starije slijepice osobe se u mišljenjima

prema svojoj obitelji ne razlikuju bitno ni s obzirom na dob, spol, mjesto prebivanja ili druga sociodemografska obilježja.

Međutim, kada se analiziraju mišljenja o općenito obiteljskoj poziciji starih, onda su rezultati bitno drugačiji. Ispitanici u našem uzorku prihvaćaju stav kako je društveni i obiteljski status starijih ljudi nekada bio znatno povoljniji (Tablica 7).

Posve je indikativno da nijedan ispitanik ne smatra kako danas stari ljudi uživaju veće poštovanje nego prije. Koliko su ovi stavovi doista odraz objektivne pozicije staračke populacije danas i u prošlosti? Često se prilikom objašnjavanja ovakvih stavova poseže za tezom da su stari općenito više okrenuti prošlosti, a mladi budućnosti. Neki se autori pitaju ne dovodi li upravo tendencija "uljepšavanja prošlosti" do neshvaćanja sadašnjosti (Martinčević-Ljumanović, 1985: 295). Možda je i to dijelom razlog da je za stare ljude prošlost uvijek ljepša, ma kakva bila sadašnjost. No, sigurno da je ovakva ocjena odnosa prema starima posljedica procesa koji bi se mogao nazvati "obezvrjeđivanje" starosti. Većina ispitanika provela je mladost prije II. svjetskog rata, u vrijeme dominacije patrijarhalnog porodičnog sustava. To znači da su oni mladost i dobar dio zrelosti proveli u strahopoštovanju prema starim ljudima. Međutim, kada su oni došli u tu dob, doživjeli su da ih se nerijetko smatra manje vrijednima.

Tablica 8. Percepcija obiteljskog položaja starih

Tvrdnje	Potpuno se slažem (%)	Uopće se ne slažem (%)	Prosjeci
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	43.9	1.7	1.79
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	44.8	0.0	1.71
Za stare ljude je najznačajnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	47.1	9.8	1.88
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	47.7	6.9	1.81
Društvo bi trebalo više brinuti o starim ljudima	74.1	0.0	1.29
Danas mladi uopće ne razumiju stare	36.8	5.2	1.91

Zato nije iznenađujuće da ispitanici žele više sudjelovati u mnogim aspektima obiteljskog života. Neke želje i potrebe starih vezane za obitelj istražili smo preko 6 tvrdnji. Stupanj prihvaćanje pojedine tvrdnje mjereno je putem skale koja se sastojala od već spomenuta četiri modaliteta. U Tablici 8. naveli smo također samo krajnje kategorije i prosjeke.

Vidimo da ispitanici izražavaju vrlo sličan stupanj slaganja sa svim tvrdnjama koje se odnose direktno na obitelj (postoci se kreću približno od 44-48%). Nešto je manji postotak onih koji se posve slažu s tvrdnjom da mladi pripadnici uopće ne razumiju starije. Međutim, iznimno je visok postotak ispitanika koji se slažu da društvo treba više skrbiti o starim ljudima. Kada uzmemo zajedno one koji se potpuno i uglavnom slažu, onda je s ovom tvrdnjom suglasno čak 96% ispitanika. Ovaj podatak se može interpretirati na nekoliko načina. Vjerojatno da stariji ljudi smatraju kako društvo treba skrbiti, prije svega, za njihov materijalni položaj, s obzirom da veliki broj njih živi teško uslijed vrlo niskih mirovina ili drugih socijalnih transfera (invalidnina, naknada). Također bi briga društva uključivala adekvatne zdravstvene i druge usluge čiji su korisnici ponajviše stariji ljudi. Određeni broj starih slijepih osoba potrebuje i specifično okruženje kako bi mogao postići viši stupanj samostalnosti u dnevnom životu. S druge strane, možda veća društvena skrb za stare podrazumijeva i određenu potporu društva obiteljima kako bi se one mogle uspješnije nositi s problemima svojih starijih, a uz to i slijepih članova. Svakako da su stari

ljudi svjesni poteškoća s kojima se suočavaju njihovi potomci u nastojanju da postignu odgovarajući stambeni i materijalni standard.

Starije slijepice osobe općenito žele veći stupanj participacije u obiteljskom životu (veće sudjelovanje u donošenju odluka i veći stupanj uvažavanja njihova mišljenja). To znači da stariji ljudi žele aktivnije doprinosti obiteljskom blagostanju, a ne samo biti pasivni članovi. Ovakvo je mišljenje sigurno rezultat stava da njihovo znanje i životno iskustvo nije dovoljno iskorišteno, da sadašnju poziciju ne žele graditi samo na prošlim statusima i da ne predstavljaju "dodatni socijalni teret" za obitelj i društvo. Neka istraživanja starih slijepih osoba (posebno onih koje su izgubile vid u starijoj dobi) pokazuju da one imaju pozitivne perspektive o životu i osobnoj situaciji (Jacobs, 1984). Uvažavanje mišljenja starijih u obiteljskom životu svakako doprinosi njihovom samopoštovanju, o kojem uvelike ovisi i uspješnost igranja obiteljskih uloga.

Kada se u analizu uvedu prosjeci i postoci onih koji se uopće ne slažu s tvrdnjama, onda se može zaključiti da pitanje razumijevanja starih od strane mladih osoba ispitanici percipiraju kao problem, ali ne kao najveći. Osim toga, stanoviti dio ispitanika ne misli da je jedini zadovoljavajući način života starih ljudi onaj s djecom i unucima. Oni koji češće održavaju kontakte s djecom spremniji su prihvatiti ovakvo stajalište. Dio ispitanika očito smatra da stari ljudi mogu živjeti kvalitetno iako su stambeno odvojeni od svoje djece, ali s tim da imaju dobre odnose s njima. Mada veliki postotak ispitanika izražava želju da češće

Tablica 9. Učestalost kontakata s djecom (%)

svaki dan	1-2 puta tjedno	2-3 puta mjesečno	jednom u nekoliko mjeseci	jednom godišnje	nikako	ukupno
51.7	22.1	9.4	6.7	2.7	7.4	100.00*

* Iz uzorka je isključeno 25 ispitanika koji nemaju djecu

kontaktira s članovima obitelji, ipak ogromna većina ispitanika nije otuđena od svoje obitelji. To potvrđuje podatak o učestalosti njihova kontaktiranja s djecom (Tablica 9). Istraživanje pokazuje da je manji dio slijepih starih osoba socijalno izoliran od svoje obitelji.

U Tablicama 10-13. nalaze se podaci koji govore o tome koliko se pojedini dijelovi populacije starih slijepih osoba razlikuju glede percepcije općenito obiteljskog položaja starih. Opći je zaključak da različiti segmenti ispitanika na sličan način percipiraju obiteljski položaj starih ljudi, što znači da u ovom pogledu postoji visok stupanj homogeniziranosti.

Spolne skupine se statistički značajno razlikuju s obzirom na tvrdnje vezane za sudjelovanje starih u donošenju odluka i uvažavanje njihovih mišljenja. Muškarci rezolutnije ističu stav kako bi stari ljudi morali imati zapaženiju ulogu u obitelji. Ova razlika između muškaraca i žena vjerojatno se može objasniti sociokulturnim karakteristikama spolova. Prije svega, opće je poznato da su žene manje sklone nego muškarci zauzimati krajnje i ekstremne stavove. Međutim, ovdje je izgleda važnija činjenica da su žene odgajane i provele najveći dio života u patrijarhalnom sustavu, gdje je najznačajnije odluke donosio muškarac. Iako je starost u patrijarhalnom sustavu imala veći ugled, odlučivanje o bitnim obiteljskim stvarima bilo je rezervirano za starije muškarce, a znatno rjeđe za starije žene.

Dob ne diferencira statistički značajno ispitanike s obzirom ni na jednu tvrdnju. Sve tri dobne kategorije unutar populacije starih slijepih osoba na sličan način vide obiteljsku poziciju starih ljudi.

Mjesto prebivanja ima značajnijeg utjecaja na stav ispitanika o važnosti zajedničkog življenja s djecom i unucima. Ispitanici iz grada manje značajnim smatraju zajed-

nički život s potomcima. Ovakav stav gradskih ispitanika rezultat je svakako realnog iskustva. Budući da veći broj ispitanika iz grada ne živi s vlastitom djecom, oni procjenjuju da i takav život može biti kvalitetan za starije osobe, posebice kada se održavaju dobri odnosi s djecom i unučadi. Isto tako, stariji ljudi u gradu su svjesni da su stambeni problemi znatno češći u urbanoj nego u seoskoj sredini. Kada gradski stanovnici i imaju stambeni objekt, oni se nerijetko suočavaju s neadekvatnošću stambenog prostora. Pored toga, težnja za nezavisnim stanovanjem značajno je prisutnija među mladom gradskom populacijom, što je usko vezano za gradski stil života i vrijednosni sustav. Vjerojatno da starije osobe koje žive u gradu nastoje donekle prihvatiti ovakvu želju svoje djece.

Vrijeme gubitka vida također diferencira ispitanike s obzirom na tvrdnje o sudjelovanju u donošenju odluka u obitelji te o brizi društva za stare. Ispitanici koji su vid izgubili prije 55. godine češće izražavaju potpuno slaganje sa stavom da stari ljudi trebaju više sudjelovati u obiteljskom procesu odlučivanja i da društvo treba više brinuti o starijima. Razlozi da ispitanici koji su izgubili vid nakon 55. izražavaju blaže slaganje s navedenim tvrdnjama vjerojatno se nalazi i u nekim specifičnostima ove kategorije slijepih starih osoba. Prije svega, bitno je istaći da se ove stare osobe tek u poodmakloj dobi suočavaju s problemom sljepoće. Dok su oni ispitanici koji su vid izgubili u mlađoj dobi već učvrstili stavove o sljepoći i razvili nevizualne tehnike funkcioniranja, sa svime ovime tek se susreću oni koji su doživjeli gubitak vida u starosti. Potrebno je određeno vrijeme da se oni sami (kao i članovi obitelji) prilagode na tu novu životnu okolnost. Kod ovih se ljudi može pojaviti nesigurnost i osjećaj da više neće

moći samostalno funkcionirati. Pojedinci koji su u ranijoj fazi života postali slijepi u pravilu su postali svjesni da slijepi čovjek može biti nezavisan i koristan član obitelji. Ispitanici koji su izgubili vid u dobi nakon 55 godina susreću se problemom sljepoće u vrijeme kada sam proces starenja zahtijeva promjenu načina života. Pojačani osjećaj nesigurnosti i možda apatičnosti (izazvan pojavom gubitka vida) vjerojatno utječe na to da oni koji su postali slijepi nakon 55 godina misle

da mogu manje pomoći prilikom donošenja odluka. Možda su stoga i manje čvrsti u zahtjevu da društvo treba više skrbiti o starim ljudima.

ZAKLJUČAK

Životna i obiteljska situacija starih (slijepih) osoba dobrim dijelom je rezultanta promjena koje su se dogodile u strukturi i oblicima obitelji. Dominacija nuklearne obitelji pota-

Tablica 10. Razlike u percepciji obiteljskog položaja s obzirom na spol

Tvrdnja	X_m	X_2	F-omjer	p
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	1.66	1.91	4.16	.03*
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	1.60	1.84	4.70	.03*
Za stare ljude je najznačajnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	1.75	2.01	2.98	.07
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	1.76	1.89	0.77	.34
Društvo bi trebalo više brinuti o starim ljudima	1.27	1.31	0.24	.63
Danas mladi uopće ne razumiju stare	1.96	1.84	0.81	.33

Tablica 11. Razlike u percepciji obiteljskog položaja s obzirom na dob

Tvrdnja	$X_{(55-64)}$	$X_{(65-74)}$	$X_{(75+)}$	F-omjer	p
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	1.75	1.70	1.89	0.77	.46
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	1.69	1.59	1.85	1.76	.17
Za stare ljude je najznačajnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	1.94	2.04	1.63	2.50	.09
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	1.88	1.83	1.72	0.40	.67
Društvo bi trebalo više brinuti o starim ljudima	1.19	1.31	1.41	2.52	.08
Danas mladi uopće ne razumiju stare	1.94	1.91	1.87	0.09	.92

Tablica 12. Razlike u percepciji obiteljskog položaja s obzirom na mjesto prebivanja

Tvrdnja	X_g	X_s	F-omjer	p
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	1.78	1.79	0.02	.99
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	1.74	1.64	0.69	.37
Za stare ljude je najznačajnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	1.98	1.64	4.18	.03*
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	1.90	1.62	3.24	.06
Društvo bi trebalo više brinuti o starim ljudima	1.30	1.28	0.04	.98
Danas mladi uopće ne razumiju stare	1.91	1.89	0.02	.99

Tablica 13. Razlike u percepciji obiteljskog položaja s obzirom na vrijeme gubitka vida

Tvrdnja	X ₍₋₅₅₎	X ₍₅₅₊₎	F-omjer	p
Stari ljudi bi trebali više sudjelovati u donošenju odluka unutar obitelji	1.69	1.98	4.92	.02*
Ostali članovi obitelji trebali bi više uvažavati mišljenja starih osoba	1.67	1.80	1.31	.22
Za stare ljude je najznačajnije da žive zajedno sa svojom djecom i unucima	1.95	1.75	1.46	.19
Želio bih se češće susretati s članovima svoje obitelji	1.78	1.88	0.37	.53
Društvo bi trebalo više brinuti o starim ljudima	1.24	1.41	3.96	.04*
Danas mladi uopće ne razumiju stare	1.89	1.96	0.31	.58

kla je, među ostalim, ideju da se životni problemi starih mogu riješiti njihovom institucionalizacijom. Međutim, kod nas, ali i u svijetu, većina starih (slijepih) ljudi živi u svojim kućama, što ne mora značiti i sa svojim obiteljima. Iako su uvjeti života u institucijama za stare osobe danas znatno bolji nego u prošlosti (Moody, 1994; Mikšaj-Todorović i sur., 1995), optimalno je za stare ljude da žive u svojim obiteljima ili barem (što je sve češći slučaj) u blizini svojih obitelji. Ovo u još većoj mjeri vrijedi za stare slijepe osobe. Za njih je dosta važno da nastave živjeti u okolini koju dobro poznaju (a to je svakako njihov dom) i da imaju slobodu u organiziranju prostora, budući da se u svakodnevnom životu moraju služiti nevizualnim tehnikama. Promjena poznate fizičke sredine pred slijepu osobu postavlja dodatan problem.

S obiteljskog aspekta, značajan problem za stare (slijepe) osobe predstavlja gubitak bračnog partnera i samački život. S procesom starenja bitno se smanjuje broj oženjenih starih osoba. Život u braku je za stare ljude jedna vrsta povlastice. Isto tako, rapidno se smanjuje broj onih koji žive skupa sa supružnikom i djecom. U dobi iznad 75 godina tek svaka deseta slijepa osoba živi s bračnim partnerom i djecom. Problem samačkog života je također značajan budući da više od 1/5 slijepih osoba starijih od 65 godina živi ovakvim načinom života.

Žene su u vrijeme starosti u znatno nepovoljnijem položaju nego muškarci. Slijepe starije žene dijele sudbinu općenito starih žena, što znači da znatno rjeđe od muškaraca

žive u braku i češće su izložene samačkom životu. Problemi starih slijepih osoba se uglavnom manifestiraju kao problemi starih slijepih žena.

Stare slijepe osobe imaju u velikoj mjeri pozitivan stav prema vlastitoj obitelji, ali nisu zadovoljne ulogom općenito starih u procesu obiteljskog odlučivanja. One žele igrati aktivniju ulogu u obiteljskom životu, vjerojatno smatrajući da njihovo znanje i sposobnosti mogu u tome pripomoći.

U javnosti se starija slijepa osoba često smatra bespomoćnom, pasivnom, nesretnom i bitno ovisnom o drugima. Međutim, stariji slijepi ljudi mogu biti također samostalni u dnevnom životu, s tim da stupanj njihove nezavisnosti ovisi o mnogim faktorima, a među ostalim, i o obiteljskoj situaciji i klimi. Svakako je važno utjecati na druge članove obitelji da razviju svijest o učestalosti gubitka vida posebno u starosti. Značajno je, isto tako, da se razviju "uzajamne potporne mreže" između članova obitelji koji pripadaju različitim generacijama. Ove mreže imaju vrlo bitnu ulogu u izgrađivanju jake obitelji budući da potiču nezavisnost u životu. Za svaki obiteljski sustav je značajno da njegovi članovi mogu biti nezavisni jer to jača samu obitelj i dotičnoga člana (u ovom slučaju slijepu staru osobu). Uz pomoć i potporu drugih članova obitelji, slijepi ili slabovideći mogu ostati nezavisni, obavljati neke aktivnosti ili se baviti nekim hobijima.

Objektivni i subjektivni razlozi uvjetuju da veliki broj starih slijepih osoba ne živi sa svojom djecom i unucima. Međutim, takav

život ne mora značiti njihovu otuđenost od obitelji, već ponekad može imati i određene prednosti, posebice u slučajevima kada žive u blizini svoje djece, kada s njima imaju učestale kontakte i kada su im stambeni i

materijalni uvjeti zadovoljavajući. U takvim slučajevima starije slijepice osobe mogu dobivati potrebnu pomoć i biti uključene u tijek obiteljskog života.

LITERATURA

- Krapar, A. (1995): Uzroci i posljedice demografskog starenja u Republici Hrvatskoj, u Starost i starenje - izazov današnjice, Ministarstvo rada i socijalne skrbi i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb.
- Defilipis, B., Havelka, M. (1984): Stari ljudi, Stvarnost i Zavod za zaštitu zdravlja grada Zagreba, Zagreb.
- Eyde, D., Rich, J. (1983): Psychological Distress in Aging, Aspen Publications, Rockville.
- Gilford, R. (1994): Marriages in Later Life, in R. Enright (ed.) Perspectives in Social Gerontology, Allyn and Bacon, Boston.
- Hess, B. (1994): Gender and Aging: The Demographic Parameters, in R. Enright (ed.) Perspectives in Social Gerontology, Allyn and Bacon, Boston.
- Izazovi starosti, 1984, Institut za socijalnu politiku, Beograd.
- Jacobs, P.L. (1984): The Older Visually Impaired Person: A Vital Link in the Family and the Community, Journal of Visual Impairment & Blindness, April, 154-162.
- Jones, Ch., Tepperman, L., Wilson, S. (1995): The Future of the Family, Prentice Hall, New Jersey.
- Kregar, J. (1994): Promjene u strukturi obiteljskih zajednica, Revija za socijalnu politiku, 1 (3): 211-224.
- Lowman, C., Kirchner, C. (1979): Statistical Briefs - Elderly Blind and Visually Impaired Persons: Projected Numbers in the Year 2000, Journal of Visual Impairment & Blindness, 73, 69-73.
- Martinčević-Ljumanović, R. (1985): Zdrava i sretna starost, Spektar, Zagreb.
- Mikšaj-Todorović, Lj., Šučur, Z., Tursan, N. (1995): Neki aspekti života osoba smještenih u domu umirovljenika: socijalni kontakti, aktivnosti slobodnog vremena i zadovoljstvo boravkom u domu, u Starost i starenje - izazov današnjice, Ministarstvo rada i socijalne skrbi i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb.
- Moody, H.R. (1994): Aging: concepts and controversies, Pine Forge Press, Thousand Oaks.
- Nenadović, M. (1988): Položaj starih u porodici, u III. Gerontološki kongres Jugoslavije, Gerontološko društvo Hrvatske, Zagreb.
- Neubeck, K. (1991): Social Problems, McGraw-Hill, New York, 3rd Edition.
- Pinoza-Kukurin, Z. (1995): Slijepice osobe u trećoj životnoj dobi u Hrvatskoj, u Starost i starenje - izazov današnjice, Ministarstvo rada i socijalne skrbi i Republički fond socijalne zaštite, Zagreb.
- Puljiz, V. (1995): Demografski procesi i struktura obitelji (europska iskustva), Revija za socijalnu politiku, 2 (2): 123-130.
- Statistički ljetopis, 1993, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
- Tokarski, W. (1993): Later Life Activity From European Perspectives, in J.R. Kelly (ed.) Activity and Aging, Sage Publications, London.
- Tournier, P. (1980): Učimo starjeti, "Oko tri ujutro", Zagreb.
- World Bank (1994): Averting the Old Age Crisis, A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, published for the World Bank, Oxford.
- Živković, M. (1973): Starost u Jugoslaviji, Institut jugoslovenske i inostrane dokumentacije zaštite na radu, Beograd.